

## Investigating the Relationship between Regional Development and Competitiveness in Border Towns (Case Study: Border Towns of West Azerbaijan Province)

Mir Najaf Mousavi<sup>1</sup>

Professor of Geography and Urban Planning, Department of Geography, Urmia University, Urmia, Iran

Nima Bayramzadeh

Ph.D. Student in Spatial Planning, Department of Geography, Urmia University, Urmia, Iran

*Received: 7 July 2024    Revised: 20 November 2024    Accepted: 11 December 2024*

### Abstract

Access to national and regional development is a lofty aspiration of every society and nation, which calls for a deep understanding of the status and resources of the country and society so that future plans are geared toward sustainable development. The main purpose of this research is to investigate the relationship between regional development and competitiveness in border towns of West Azerbaijan. This is an applied study that is descriptive-analytical in nature. Library and field methods were used to collect research data. Data analysis was conducted quantitatively using EXCEL, OPA, GIS, and Meta-SWOT software. CoCoSo multi-criteria decision-making model was used to rank border towns, the K-Means Cluster method was adopted to cluster border towns, and Meta-SWOT was used to explore regional competitiveness. The results suggest that based on the distribution of integrated criteria in West Azerbaijan province, this province follows the core-periphery model. Thus, facilities and services, rather than being fairly distributed at the provincial level and in border towns, have been unfairly distributed, so that the bulk of services have been distributed in Urmia and Khoi, respectively. Further, the state of regional competitiveness shows that Urmia is far distinct from other border towns in two differentiating dimensions of resources and capabilities, i.e., development and

1. Corresponding Author: Email: m.mousavi@urmia.ac.ir



©2024 The author(s). This is an open access article under the CC BY license: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

**How to cite this article:** Mousavi, M. N. and Bayramzadeh, N. (2024). Investigating the relationship between regional development and competitiveness in border townships (Case Study: border townships of West Azarbajjan). *Journal of Geography and Regional Development*, 22(3), 231-259. doi: 10.22067/jgrd.2024.87112.1410

regional competitiveness. The persistence of this process over time would lead to severe divergence in the border towns, which can directly affect demographic distribution in the province, fueling the migration of residents from less-developed towns to other more-developed ones.

**Keywords:** Development, Competitiveness, Border Towns, West Azerbaijan.

## بررسی ارتباط توسعه‌یافتگی و رقابت‌پذیری منطقه‌ای در شهرستان‌های مرزی (نمونه موردی: شهرستان‌های مرزی استان آذربایجان غربی)

میرنجف موسوی (استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، گروه جغرافیا، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران، نویسندهٔ مسئول)  
m.mousavi@urmia.ac.ir

نیما بایرامزاده (دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، گروه جغرافیا، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران)  
nima.bayramzadeh@yahoo.com

### چکیده

دسترسی به توسعهٔ ملی و منطقه‌ای آرمان بزرگ هر جامعه‌ای است که مستلزم شناخت دقیقی از وضعیت کشور و جامعه می‌باشد تا برنامه‌ریزی‌های آتی در مسیر توسعهٔ پایدار صورت گیرد. هدف اصلی این پژوهش بررسی ارتباط توسعه‌یافتگی و رقابت‌پذیری منطقه‌ای در شهرستان‌های مرزی استان آذربایجان غربی می‌باشد. روش پژوهش حاضر به لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ ماهیت توصیفی-تحلیلی می‌باشد. در جهت گردآوری داده‌های پژوهش از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده به صورت کمی و از طریق نرم‌افزارهای OPA، EXCEL، GIS و Meta-SWOT بوده است. در جهت رتبه‌بندی شهرستان‌های مرزی از مدل تصمیم‌گیری چندشاخصه CoCoSo، در جهت خوشه‌بندی شهرستان‌های مرزی از روش خوشه‌بندی K-Means و در جهت بررسی رقابت‌پذیری منطقه‌ای از متاسوات استفاده شده است. نتایج این پژوهش نشانگر این است که با توجه به نحوهٔ توزیع شاخص‌های تلفیقی در استان آذربایجان غربی، این استان از مدل مرکز-پیرامون تبعیت می‌کند؛ به طوری که توزیع امکانات و خدمات به جای اینکه در سطح استان و مابین شهرستان‌های مرزی به صورت عادلانه توزیع شود، به صورت ناعادلانه توزیع شده است و بیشتر خدمات در شهرستان ارومیه و در رتبهٔ بعدی شهرستان خوی توزیع گردیده است. همچنین وضعیت رقابت‌پذیری منطقه‌ای نشانگر این است که شهرستان ارومیه با فاصلهٔ بسیار زیادی از سایر شهرستان‌های مرزی در دو بعد متمایزکننده در منابع و توانایی‌ها تحت عنوان توسعه‌یافتگی و رقابت‌پذیری منطقه‌ای قرار دارد. در طول زمان با ادامه این روند، واگرایی شدید در میان شهرستان‌های مرزی ایجاد می‌گردد که مستقیماً بر

توزیع جمعیت در استان اثرگذار خواهد بود و باعث مهاجرت ساکنین از شهرستان‌های کم‌برخوردار به سایر شهرستان‌ها خواهد بود.

واژگان کلیدی: توسعه‌یافتگی، رقابت‌پذیری، شهرستان‌های مرزی، آذربایجان غربی.

#### ۱. مقدمه

فرآیند جهانی شدن، به وجود آمدن سازمان تجارت جهانی، پیشرفت سریع و بنیادین فناوری‌ها، تغییرات سریع در الگوهای مصرف و تقاضا، انقلاب در فناوری اطلاعات، کمبود منابع و هزینه‌های بالای آن‌ها، موجب شده است که در دو دهه اخیر مفهوم رقابت‌پذیری از اهمیت ویژه‌ای در مطالعات منطقه‌ای برخوردار شود (اسکندری‌ثانی، پیلهور و رضائی‌نسب، ۱۳۹۶: ۵۸). از طرفی مناطق مرزی از جمله فضاهای جغرافیایی هستند که با وجود ظرفیت‌های بالایی که دارا می‌باشند، گهگاه متناسب با شرایط خاصی که دارند این ظرفیت‌ها نادیده گرفته شده‌اند (موسوی، بهرامی جاف و مازندرانی، ۱۴۰۰: ۱۰۹). در صورتی که این مناطق می‌توانند به‌عنوان کانون‌های توسعه و جذب سرمایه‌های خارجی نقش بسیار مهمی ایفا کنند (موسوی، بویری و بابائی تازه کند قشلاق، ۱۳۹۸: ۱۴۱).

در این راستا در حال حاضر، رقابت‌پذیری در سراسر دنیا موضوعی محوری و وسیله‌ای برای دستیابی به رشد اقتصادی مطلوب و توسعه پایدار در بازارهای بین‌المللی تبدیل شده است (برزگر و رسولی، ۱۴۰۲: ۵۶) و کسب توانمندی‌های رقابتی نیز به یکی از چالش‌های اساسی تبدیل شده است (مقیسه، احمدی و همافر، ۱۴۰۱: ۳۲). این موضوع به‌خصوص در مناطق مرزی به دلیل وجود ظرفیت‌های ارتباطات بین‌المللی می‌تواند در جهت توسعه مناطق مرزی مؤثر واقع گردد. مرور ادبیات توسعه، حاکی از ارتباط موقعیت‌های مرزی با وضعیت توسعه‌نیافتگی است؛ به‌طوری که در این راستا نظریه‌پردازان معتقدند که مناطق مرزی به لحاظ اقتصادی پیشرفتی ندارند ولیکن از نظر تجاری دارای پتانسیل‌های متعددی می‌باشند (دانش‌مهر، خالق‌پناه و هدایت، ۱۳۹۹: ۲۴۲). با این حال، تغییر تدریجی مناظر شهری و روستایی در کنار مناطق مرزی نگرانی‌های جهانی را برانگیخته است و نیاز به بازنگری نه تنها در نحوه رشد شهرها را افزایش داده است؛ بلکه نحوه

همکاری کشورها با یکدیگر به منظور تقویت مزایای پروژه‌های همکاری فرامرزی ممکن در سطوح مختلف را نیز پررنگ‌تر کرده است (کستانهو، لورس، فرناندز و پوزو، ۲۰۱۸: ۹۲).

سرزمین ایران مملو از زمینه‌های ارزشمند فرهنگی، اجتماعی، طبیعی و کالبدی است که به همین دلیل نیازمند توجهی درخور در فرآیند برنامه‌ریزی، طراحی و توسعه در مقیاس‌های کلان و خرد می‌باشد (مولائی، ۱۳۹۸: ۱۱۰) از طرفی نیز، مطابق پژوهش‌های متعدد نظیر پژوهش مصیب‌زاده، مظفری‌نیا و شبستر، (۱۴۰۰)، کریمی‌موغاری و براتی (۱۳۹۶)، اسکندری‌ثانی، پیلهور و رضائی نسب (۱۳۹۶) و اجزاءشکوهی و شریف‌زاده‌ا قدم (۱۳۹۶) در ایران مناطق مختلف سهم مختلفی از برخورداری از منابع و امکانات را دارند؛ به طوری که این تفاوت در بین شهرهای مرکزی و پیرامونی بیشتر به چشم می‌آید و از طرفی نیز وضعیت اقتصادی این کشور به دلیل تحریم‌های گسترده روندی نزولی داشته و با مشکلات متعددی روبه‌رو شده است که در این بین مناطق مرزی به دلیل مسائل امنیتی، دوری از مرکز و انزوای جغرافیایی، گسستی بین مرکز و پیرامون به وجود آورده است؛ به طوری که ارتقای سطح توسعه و اهمیت دادن به مناطق مرزی نقش مهمی در حفظ ترکیب و تعادل جمعیتی در این مناطق دارد؛ به طوری که این موضوع از مهاجرت‌های بی‌رویه از مناطق مرزی کشور به سوی شهرهای مرکزی جلوگیری کرده و ترکیب جمعیتی را از طریق حفظ و کنترل مرزها، بهبود تراکم جمعیتی از طریق ایجاد زیرساخت‌های توسعه‌ای می‌تواند در حفظ تعادل جمعیتی مرزها نقش تعیین‌کننده‌ای داشته باشند (موسوی، بابائی تازه کند قشلاق و بویری، ۱۳۹۸: ۱۴۷). این مناطق به دلیل طبیعت خشن و توپوگرافی ناهموار به خصوص در عرصه‌های کوهستانی و بیابانی ایران که دلیل موجه برای توجیه فقر و بی‌ثباتی جمعیت در این مناطق بوده، حاکمیت را بر آن داشته است که تسهیلاتی برای این مناطق منظور نماید (اجزاءشکوهی و شریف‌زاده‌ا قدم، ۱۳۹۶: ۲۵).

در این راستا استان آذربایجان غربی نیز به عنوان یکی از استان‌های مرزی کشور، دارای ۹۶۷ کیلومتر مرز خشکی مشترک با کشورهای ترکیه، عراق و آذربایجان از این موضوع مستثنا نبوده؛ این استان دارای ۹ شهرستان مرزی و ۵ پایانه مرزی می‌باشد که در جهت استفاده حداکثری از این

پتانسیل نیازمند توجه جدی مدیران استانی در جهت ایجاد چشم‌انداز توسعه‌ای در این مناطق می‌باشد؛ بنابراین هدف اصلی این پژوهش بررسی ارتباط توسعه‌یافتگی و رقابت‌پذیری منطقه‌ای در شهرستان‌های مرزی استان آذربایجان غربی می‌باشد؛ به طوری که این پژوهش بر آن است تا با ارزیابی وضعیت توسعه‌یافتگی شهرستان‌های مرزی استان آذربایجان غربی و از طرفی بررسی وضعیت رقابت‌پذیری منطقه‌ای در میان این شهرستان‌ها، نحوه ارتباط توسعه‌یافتگی و رقابت‌پذیری موجود در استان آذربایجان غربی را احصا نماید. در این راستا فرضیه اصلی پژوهش تحت «به نظر می‌رسد بین توسعه‌یافتگی و رقابت‌پذیری منطقه‌ای در شهرستان‌های مرزی ارتباطی معنادار وجود دارد.» تدوین گردیده است.

## ۲. پیشینه تحقیق

در رابطه با موضوع پژوهش پژوهش‌های گوناگونی در جهان انجام گرفته است؛ به طوری که در پژوهش‌های خارج از کشور یانگ، دانگ و یانگ<sup>۱</sup> (۲۰۲۴) در پژوهش خود «تحلیل رقابت‌پذیری منطقه‌ای تجارت الکترونیک فرامرزی چین» اشاره کرده‌اند که تجارت الکترونیک فرامرزی یکی از اجزای محوری اقتصاد دیجیتال است که به عنوان معیاری حیاتی برای رقابت منطقه‌ای در تحول دیجیتال و تجارت بین‌المللی عمل می‌کند. این تحقیق با تجزیه و تحلیل داده‌ها از سال ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱ در ۳۱ استان، شهرداری و منطقه خودمختار، رقابت‌پذیری را از طریق عوامل اساسی، شرکتی و بازاری ارزیابی می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهد که سالانه در رقابت‌پذیری تجارت الکترونیک فرامرزی چین بهبود یافته است، اما تفاوت‌های منطقه‌ای قابل توجهی وجود دارد و شرق از غرب پیشی می‌گیرد. استان گوانگدونگ زمانی به عنوان یک بازیگر کلیدی و رهبر ظاهر می‌شود که مناطق در سه طبقه طبقه‌بندی شوند. عوامل کلیدی مؤثر بر رقابت شامل شاخص توسعه اقتصاد دیجیتال، تعداد مناطق آزمایشی تجارت الکترونیکی فرامرزی، هزینه‌های تحقیق و توسعه، رقابت شرکت‌های فرامرزی و مقیاس اصلی شرکت است. سو، ژو، دنگ و لی<sup>۲</sup> (۲۰۲۴) در پژوهش خود «تحلیل پویایی توسعه اقتصادی در شهرهای مرزی براساس مدل رگرسیون چندگانه شهر فانگ‌چنگانگ» با استفاده از مدل‌های رگرسیون

1. Yang, Dong & Yang

2. Su, Zhou, Deng & Li

چندگانه، داده‌های شهر بندری فانگ‌چنگ را از سال ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۲ برای بررسی عوامل مؤثر بر توسعه اقتصادی شهرهای مرزی تحلیل کرده‌اند که نتایج نشانگر این است که رشد صنعت ثانویه، صنعت ثالثیه، میزان کل واردات و صادرات و سرمایه‌گذاری توسعه املاک و مستغلات از عوامل اصلی مؤثر بر توسعه اقتصادی شهرهای مرزی هستند. پیشنهاد می‌شود دولت‌های شهرهای مرزی برای بهینه‌سازی ساختار صنعتی، افزایش گشایش به دنیای خارج، تقویت مقررات بازار املاک و بهبود سطح درآمد ساکنان برای ارتقای توسعه اقتصادی اقداماتی انجام دهند. ریویو و کنستانتین<sup>۱</sup> (۲۰۲۳) در پژوهش خود تحت عنوان «تأثیر همه‌گیری کووید-۱۹ بر نابرابری‌های منطقه‌ای در رومانی با توجه به بیکاری و شرایط بهداشتی» اشاره کرده‌اند که شکاف‌های جدید ناشی از بحران سلامت، نابرابری‌های موجود در سطح منطقه‌ای را در طول ابعاد مختلف کلیدی مانند جنسیت، سن، تحصیلات و جغرافیای روستایی-شهری و محلی عمیق‌تر کرده است. سون، لیچرون و میجرس<sup>۲</sup> (۲۰۲۲) در پژوهش خود «شهرهای مرزی: خارج از سایه» اشاره کرده‌اند که بودن در دایره نفوذ شهرهای دیگر می‌تواند مزایایی به دنبال داشته باشد، زیرا به شهرها این امکان را می‌دهد که "به اندازه" دیگر شهرها دست پیدا کنند، اما این هم می‌تواند منجر به اثرات رقابتی شود که به‌عنوان "سایه‌های انباشت" شناخته می‌شود. تانگ<sup>۳</sup> و همکاران (۲۰۲۲) در پژوهش خود تحت عنوان «رقابت‌پذیری بین‌المللی پایدار صنعت ساخت‌وساز منطقه‌ای: تکامل فضایی و زمانی و تجزیه و تحلیل عامل تأثیرگذار در چین» اشاره کرده‌اند که عملکردهای پایداری نامتعادل را در مناطق مبتنی بر استراتژی و تقاضامحور که ناشی از یک حالت محرک رقابتی است، نشان می‌دهد. حالت توسعه ناهمگن عوامل تأثیرگذار را با اثر U شکل معکوس رقابت نشان می‌دهد و به سیاست‌گذاران در سطوح ملی، منطقه‌ای و شرکتی، استراتژی‌های بهبود متناسب با شرایط محلی را در زنجیره صنعتی گسترده، حالت قرارداد یکپارچه و استقرار استراتژی به‌روز ارائه دهد. وی، وو، لیائو و ژانگ<sup>۴</sup> (۲۰۲۰) در پژوهش خود تحت عنوان «نابرابری منطقه‌ای، قطبی شدن فضایی و تحرک مکان در استانی چین: مطالعه موردی استان جیانگ سو» اشاره کرده‌اند که یک ساختار قوی مرکز-پیرامون، قطبش

1. Reveiu and Constantin
2. Sohn, Licheron & Meijers
3. Tang
4. Wei, Wu, Liao & Zhang

فضایی را افزایش می‌دهد و تحرک مکان را کاهش می‌دهد، حتی اگر نابرابری منطقه‌ای تشدید نشود. هی، بایراک و لین<sup>۱</sup> (۲۰۱۷) در پژوهش خود تحت عنوان «تحلیل مقایسه‌ای نابرابری منطقه‌ای چند مقیاسی در چین» اشاره کرده‌اند که سال ۲۰۰۴ نقطه عطفی برای روند نابرابری در کشور چین بوده است؛ به طوری که نابرابری در سطح شهرستان‌ها علیرغم افت جزئی در سال ۲۰۰۵، روند صعودی ثابتی را نشان می‌دهد که با روند گسترده U شکل معکوس در سایر مقیاس‌های جغرافیایی متفاوت است. در پژوهش‌های داخل کشور نیز محمدپناهی، وارثی و تقوایی (۱۴۰۲) در پژوهش خود تحت عنوان «برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه منطقه‌ای ایلام بر مبنای رقابت‌پذیری منطقه‌ای» با استفاده از متاسوات اشاره کرده‌اند که در بین عوامل کلان سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، تجارت با وجود موقعیت مرزی، افزایش بودجه و اعتبارات استانی، پرهیز از نگاه سیاسی به مسائل مدیریتی و مدیریت کلان کشور، دارای بیشترین اثرگذاری بر توسعه منطقه‌ای استان ایلام است. ساسان‌پور و جعفری‌راد (۱۴۰۰) در پژوهش خود تحت عنوان «تحلیل رقابت‌پذیری منطقه‌ای با رویکرد سناریونگاری (مورد مطالعه شهرستان‌های استان البرز)»، ضمن بررسی وضع موجود شهرستان‌های استان البرز عوامل کلیدی و نیروهای پیشران دخیل در رقابت‌پذیری شناسایی شده و سپس سناریوهای پیش روی رقابت‌پذیری این شهرستان‌ها را مشخص کرده‌اند. در این راستا شهرستان کرج رتبه اول، شهرستان ساوجبلاغ رتبه دوم و شهرستان فردیس رتبه سوم را کسب کرده‌اند. موسوی، بهرامی جاف و مازندرانی (۱۴۰۰) در پژوهش خود تحت عنوان «تحلیل مدیریت رقابت گردشگری در مناطق مرزی مطالعه موردی: منطقه مرزی بانه» با استفاده از متاسوات اشاره کرده‌اند که قیمت پایین‌تر کالاهای خارجی نسبت به بقیه مناطق کشور، وجود مراکز متعدد خرید، موقعیت استراتژیک مرزی و بالا بودن امنیت اجتماعی، دارای بیشترین میزان تناسب راهبردی با عوامل کلان و از مزیت رقابتی بالایی برای منطقه مرزی بانه محسوب می‌گردد. از طرف دیگر تبلیغات منفی علیه مناطق مرزی، کمبود زیرساخت‌های مناسب توسعه گردشگری، تحریم‌های بین‌المللی، تبعیض دولت در اختصاص امکانات به مناطق مرزی به‌عنوان بزرگ‌ترین موانع توسعه گردشگری در شهرستان بانه شناخته شدند.

---

1. He, Bayrak & Lin



در یک جمع‌بندی کلی از پژوهش‌های صورت گرفته می‌توان نتیجه گرفت، عوامل مختلفی از جمله توسعه صنعت، واردات و صادرات در توسعه اقتصادی شهرهای مرزی تأثیرگذار هستند. همچنین رویکردهای تحلیلی مانند مدل‌های رگرسیون و متاسوات در این پژوهش‌ها برای شناسایی مؤلفه‌های کلیدی به کار رفته‌اند. در نهایت، موانع و تهدیدهای موجود برای توسعه در این مناطق نیز با جزئیات بررسی شده است. این پژوهش‌ها نمای کلی از وضعیت کنونی رقابت‌پذیری و چالش‌های توسعه اقتصادی در زمینه‌های مختلف ارائه می‌دهند و همچنین بر روی نابرابری‌های منطقه‌ای، تحرک مکان و مشکلات ناشی از بحران‌های اجتماعی و اقتصادی تمرکز داشته‌اند. از وجه تمایز و نوآوری این پژوهش نسبت به سایر پژوهش‌ها می‌توان به استفاده از روش ترکیبی و استفاده از دو متغیر تأثیرگذار در توسعه پایدار شهرستان‌های مرزی، متغیر توسعه‌یافتگی و رقابت‌پذیری منطقه‌ای اشاره کرد؛ به طوری که مطابق تحقیقات انجام شده صرفاً یک بعد از توسعه‌یافتگی (بعد اقتصادی) در نظر گرفته شده است؛ اما در این پژوهش کلیه ابعاد توسعه‌یافتگی مدنظر می‌باشد.

### ۳. روش‌شناسی تحقیق

روش پژوهش حاضر به لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ ماهیت توصیفی-تحلیلی می‌باشد. در جهت گردآوری داده‌های پژوهش از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است؛ به طوری که بخش پیشینه و مبانی نظری پژوهش از اطلاعات علمی نظیر مقالات و کتاب‌ها گردآوری شده است و اطلاعات بخش آماری از آمار و ارقام سازمان مرکز آمار ایران استخراج شده است. در جهت بررسی موضوع پژوهش از شاخص‌های تلفیقی توسعه‌یافتگی استفاده شده است و این شاخص‌ها در جدول شماره ۱ نشان داده شده است:

## جدول ۱- شاخص‌های تلفیقی توسعه یافتگی

مأخذ: بایرام‌زاده و موسوی، ۱۴۰۳- مرکز آمار ایران، ۱۴۰۱- مصیب‌زاده، مظفری‌نیا و شبستر، ۱۴۰۰- تراکشوند مینایی‌نژاد، مرادیان‌محمدیه و سادات‌هاشمی، ۱۴۰۰- سالم، جهانگرد و جباری، ۱۴۰۰- دهقان‌شبنانی، هادیان و نگهداری، ۱۳۹۸- اسکندری عطا، مهرگان، پورفرج و کریمی‌پتانلار، ۱۳۹۸- Dey, Ray & Majumder,

Nawaro, Gianquintieri & Caiani, 2024 -2024

شاخص‌های تلفیقی پژوهش
سراهنه مراکز خدمات جامع سلامت روستایی (C۱)، سراهنه مراکز خدمات جامع سلامت شهری (C۲)، سراهنه کل مراکز خدمات جامع سلامت به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (C۳)، سراهنه خانه‌های بهداشت فعال به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت روستایی (C۴)، سراهنه تخت فعال بیمارستانی استان به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت (C۵)، سراهنه بیمارستان به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (C۶)، سراهنه پزشک عمومی به ۱۰۰۰۰ نفر (C۷)، سراهنه پزشک متخصص و فوق تخصص به ۱۰۰۰۰ نفر (C۸)، ضریب پوشش بیمه تأمین اجتماعی (C۹)، تراکم دانش‌آموز در کلاس دایر (کل) (C۱۰)، نسبت دانش‌آموز به کادر آموزشی (کل) (C۱۱)، درصد کلاس‌های غیراستاندارد (C۱۲)، سراهنه فضای فرهنگی (C۱۳)، گنجایش سالن سینما (صندلی) (C۱۴)، سراهنه فضای ورزشی (C۱۵)، اقامتگاه‌های عمومی به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر (C۱۶)، زیربنای کتابخانه‌های عمومی کشور (C۱۷)، کتابخانه‌های عمومی به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر (C۱۸)، تراکم نسبی جمعیت (C۱۹)، ضریب شهرنشینی (C۲۰)، عملکرد محصولات زراعی (C۲۱)، عملکرد محصولات باغی (C۲۲)، میزان سرمایه‌گذاری در صنعت (برحسب واحدهای بهره‌برداري شده) (C۲۳)، تعداد جواز صادرشده برای واحدهای صنعتی (C۲۴)، تعداد کارگاه‌های ۱۰ نفر کارکن و بیشتر (C۲۵)، سراهنه تولید ناخالص داخلی (با نفت) (C۲۶)، درصد راه روستایی آسفالت‌ه (C۲۷)، ضریب نفوذ تلفن ثابت (C۲۸)، ضریب نفوذ خانوار اینترنت تلفن ثابت (C۲۹)، درصد جمعیت روستایی بهره‌مند از آب آشامیدنی سالم (C۳۰)

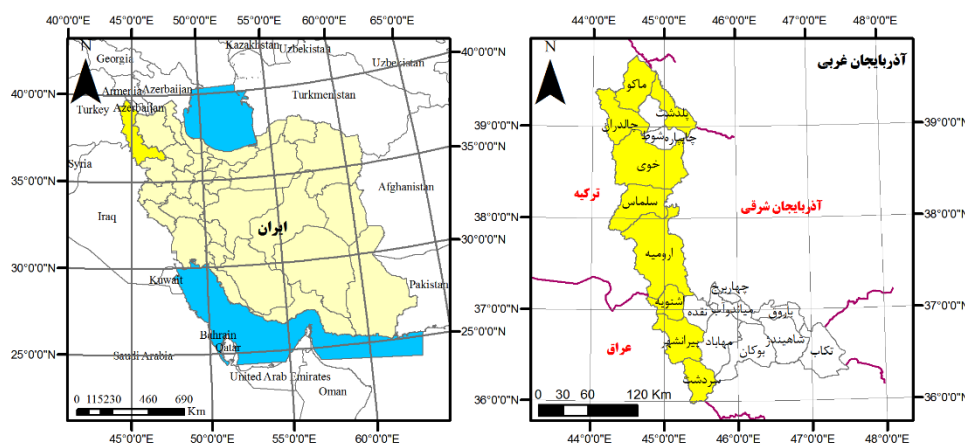
مطابق جدول شماره ۱، شاخص‌های تراکم دانش‌آموز در کلاس دایر (کل) (C۱۰)، نسبت دانش‌آموز به کادر آموزشی (کل) (C۱۱)، درصد کلاس‌های غیراستاندارد (C۱۲) به‌عنوان شاخص‌های منفی پژوهش در نظر گرفته شده است که این موضوع در روش‌های تحلیلی لحاظ شده است همچنین داده‌های آماری این بخش از سالنامه آمار مرکز آمار ایران و به سال ۱۴۰۰ گردآوری شده است. تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده به صورت کمی و از طریق نرم‌افزارهای OPA, EXCEL, GIS و Meta-SWOT انجام شده است. برای وزن‌دهی به شاخص‌ها از مدل OPA که توسط عطایی، محمودی، فیلی‌زاده و لی (۲۰۲۰) طراحی گردیده، استفاده شده است و در جهت وزن‌دهی به این شاخص‌ها پرسش‌نامه خبرگان طراحی و توسط ۵ نفر از اساتید گروه‌های جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، شهرسازی و اقتصاد تکمیل شده است.

برای رتبه‌بندی شهرستان‌های مرزی از مدل تصمیم‌گیری چندشاخصه کوکوسو<sup>۱</sup> استفاده شده است؛ این مدل توسط یزدانی، زاراته، زاوادسکاس و تورسکیسن<sup>۲</sup> (۲۰۱۸) ارائه شده است. در جهت خوشه‌بندی شهرستان‌های مرزی از روش خوشه‌بندی K-Means استفاده شده است که این شهرستان‌ها در چهار سطح برخوردار، نسبتاً برخوردار، نیمه‌برخوردار، کم‌برخوردار خوشه‌بندی شده‌اند که در نهایت این خوشه‌بندی‌ها در نرم‌افزار سیستم اطلاعات جغرافیایی<sup>۳</sup> به صورت نقشه خروجی گرفته شده‌اند. در جهت بررسی رقابت‌پذیری منطقه‌ای از متاسوات<sup>۴</sup> استفاده شده است این مدل برای اولین بار توسط آگاروال و همکارانش در سال ۲۰۱۲ و با الهام از تئوری مبتنی بر منابع معرفی گردیده است (ماکوئی‌طلاتپه، موسوی و جوان، ۱۴۰۱: ۱۱۳۰). در جهت شناسایی منابع و توانایی‌های مؤثر در ارتقای رقابت‌پذیری منطقه‌ای شهرستان ارومیه از اسناد فرادست (سند توسعه شهرستان‌ها و آمایش استان) استفاده شده است و در جهت امتیازدهی به این عوامل نیز از مدل OPA و کارشناسان خبره بهره گرفته شده است. در نهایت برای بررسی ارتباط میان توسعه‌یافتگی و رقابت‌پذیری منطقه‌ای از ضریب همبستگی اسپیرمن رنک استفاده شده است.

### ۳.۱. محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه در این پژوهش شهرستان‌های مرزی واقع در استان آذربایجان غربی می‌باشد (شکل ۱). مطابق تقسیم‌بندی سیاسی (۱۴۰۰) این استان دارای ۹ شهرستان مرزی است که شامل شهرستان‌های سردشت، پیرانشهر، اشنویه، ارومیه، سلماس، خوی، چالدران، ماکو و پلدشت است که با سه کشور ترکیه، عراق و آذربایجان، ۹۶۷ کیلومتر مرز مشترک دارد که تأثیر قابل توجهی بر تعاملات فرهنگی، اقتصادی و تجاری با این کشورها داشته است. این موضوع سبب فعال شدن حوزه تجارت و بازرگانی مرزی این استان در میان سایر استان‌ها شده است (حسن‌پور، موسوی، و سلطانی، ۱۴۰۳: ۱۲۱) که نشان از موقعیت خاص جغرافیایی این استان دارد.

1. CoCoSo
2. Yazdani, Zaraté, Zavadskas, & Turskis
3. GIS
4. SWOT- Meta



شکل ۱- نقشه محدوده مورد مطالعه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳

#### ۴. مبانی نظری تحقیق

نظریات رشد و توسعه به منظور شناسایی اهمیت بخش‌های اقتصادی و نحوه تخصیص منابع در سه گروه اصلی طبقه‌بندی می‌شوند: نظریه رشد متوازن، نظریه رشد نامتوازن و نظریه قطب رشد (برادران، آذری و پناهی، ۱۴۰۰). از میان تمام مفاهیمی که برای توسعه فضایی مطرح است، قطب رشد، گیرایی و استفاده بیشتری در ادبیات توسعه داشته، ضمن اینکه مفاهیم متعدد و غیرهمسانی برای این واژه به کار گرفته شده است. تکوین این نظریه را می‌بایست در درک اهمیت فضای در توسعه منطقه‌ای پیگیری کرد؛ به طوری که این نظریه یکی از مهم‌ترین نظریه‌های رشد اقتصادی می‌باشد (امینی و رفیعی، ۱۳۹۸: ۹۷). دیدگاه فرانسوا پرو از معدود تئوری‌های دهه ۱۹۶۰ بود که با استقبال وسیعی از طرف کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه مواجه شد (بایرام‌زاده و موسوی، ۱۴۰۳: ۱۲۴).

در این راستا از دهه ۱۹۸۲ میلادی، سازمان‌های بین‌المللی مختلفی بر روی توسعه مفهوم رقابت‌پذیری سرزمینی پرداخته‌اند که از جمله آن‌ها می‌توان به گزارش کمیسیون ریاست جمهوری ایالت متحده در زمان ریگان در خصوص تعریف رقابت‌پذیری ملی (کمیسیون رقابت‌پذیری رئیس‌جمهوری آمریکا، ۱۹۸۴) اشاره کرد (امیدعلی، فنی و شفیع‌ی‌ثابت، ۱۴۰۱).

(۲۵۷). با افزایش رقابت، شهر به هسته اصلی منطقه تبدیل شده و تغییر در مناطق بیشتر توسط تغییر در شهرها آشکار شده است؛ به طوری که رقابت پذیری شهری تفاوت بین مناطق کلان شهری و روند تغییرات شهری به موضوعات اصلی تبدیل گردیده است و بدین سان توجه افراد زیادی را در ادبیات نظری و سیاسی به خود جلب کرده است (پورصفوی و جعفری، ۱۳۹۶: ۸۰۸). به طور کلی دیدگاه‌های اندیشمندان که بر انگاشت رقابت پذیری منطقه‌ای تأثیر گذاشته‌اند شامل سه دسته هستند که دسته اول مبتنی بر نظریه رشد نئوکلاسیک و یا رشد برون‌زا است؛ دسته دوم مبتنی بر نظریه جغرافیای جدید اقتصادی است و دسته سوم مبتنی بر نظریه رشد درون‌زا، توسعه بومی منطقه و نظریه شومپیتر است (قربانی و علی‌بخشی، ۱۴۰۲: ۱۸۳-۱۸۴).

رقابت‌پذیری در نقش یکی از استراتژی‌های کلیدی از دهه ۱۹۹۰ در برنامه‌ریزی منطقه‌ای و شهری مطرح و به عنوان نیروی پیشران و محرک در صدر اهداف مناطق جهان برای ایجاد محیط امن و جذاب و جلب سرمایه‌های داخلی و خارجی قرار می‌گیرد (ستوده، فتح‌اللهی، و موسوی، ۱۴۰۱: ۶۴) این رویکرد در پی آن است که با مفروض داشتن و برجسته کردن وجود نوعی از رقابت بین مناطق ضمن شناسایی عوامل ریشه‌ای تأثیرگذار در توسعه یک منطقه و برآورد میزان اثرگذاری آن‌ها، سمت‌وسوی راهبرهای توسعه منطقه‌ای را مشخص کرده و از این رهگذر سیاست‌گذاران منطقه‌ای را برای نیل به توسعه پایدار یاری نماید (جبارنژاد، موسوی، و محمدنژاد، ۱۴۰۱: ۹۱).

امروزه شهرها و مناطق یا یکدیگر در رقابت هستند؛ به طوری که این رقابت‌پذیری شامل توانایی شهرها در حفظ مداوم محیط کسب و کار، زیرساخت‌های فیزیکی، اجتماعی و فرهنگی برای جذب سرمایه و همچنین رشد بالای اقتصادی، نوآوری، نیروی کار خلاق و ماهر و در نتیجه دسترسی به نرخ بالای تولید و اشتغال و درآمد، تولید ناخالص داخلی بالا و سطح پایین اختلاف درآمد و محرومیت اجتماعی است (حسین‌زاده، ۱۴۰۰: ۲۱۵). از طرفی دسترسی به توسعه ملی و منطقه‌ای آرمان بزرگ هر ملتی است که تحقق آن مستلزم این است که برنامه‌ریزان با شناخت دقیقی از وضعیت کشور و منطقه، بهترین الگو را برای تعیین مسیر توسعه انتخاب کنند (محمدپناهی، وارثی، و تقوایی، ۱۴۰۲: ۲۱۰)، که یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های آن، این است که رقابت‌پذیر بودن یک

منطقه، نه تنها مانعی برای رقابت‌پذیری سایر مناطق نمی‌شود؛ بلکه حتی مناطق می‌توانند برای رقابت بهتر در سطح ملی و بین‌المللی با همدیگر همکاری دوجانبه‌ای داشته باشند و از این راه چالش‌های یکدیگر را نیز تا حدودی برطرف کنند (ستوده، فتح‌اللهی، و موسوی، ۱۴۰۰: ۴۳).

#### ۵. یافته‌های تحقیق

در جهت رتبه‌بندی شهرستان‌های مرزی استان آذربایجان غربی در ابتدا اطلاعات و آمار هر یک شاخص‌های تلفیقی برای این شهرستان‌ها با استفاده از سالنامه‌های آماری مرکز آمار ایران و به تاریخ ۱۴۰۰ گردآوری شده است، سپس در جهت وزن‌دهی به شاخص‌ها از مدل OPA استفاده شده است. برای وزن‌دهی به شاخص‌ها از پرسش‌نامه خبرگان استفاده شده است که در این راستا ۵ پرسش‌نامه در میان اساتید گروه‌های جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، شهرسازی و اقتصاد تکمیل و در مدل OPA جای‌گذاری شده است و نتایج این وزن‌دهی‌ها در جدول شماره ۲ نشان داده شده است:

#### جدول ۲- وزن شاخص‌های پژوهش

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳

شاخص	W	شاخص	W	شاخص	W
C1	۰/۰۳۳	C11	۰/۰۳۳	C21	۰/۰۳۱
C2	۰/۰۳۳	C12	۰/۰۳۴	C22	۰/۰۳۱
C3	۰/۰۳۳	C13	۰/۰۳۰	C23	۰/۰۳۴
C4	۰/۰۴۰	C14	۰/۰۲۹	C24	۰/۰۳۶
C5	۰/۰۳۸	C15	۰/۰۳۰	C25	۰/۰۳۴
C6	۰/۰۴۰	C16	۰/۰۳۰	C26	۰/۰۴۰
C7	۰/۰۳۶	C17	۰/۰۳۲	C27	۰/۰۳۴
C8	۰/۰۳۶	C18	۰/۰۳۲	C28	۰/۰۳۱
C9	۰/۰۳۰	C19	۰/۰۳۰	C29	۰/۰۳۳
C10	۰/۰۳۲	C20	۰/۰۳۰	C30	۰/۰۳۵

مطابق جدول ۲، شاخص‌های سرانه خانه‌های بهداشت فعال به ازای ۱۰۰۰ نفر جمعیت روستایی، سرانه بیمارستان به ازای ۱۰۰۰۰ نفر و سرانه تولید ناخالص داخلی (با نفت) با امتیاز ۰/۰۴۰ بیشترین وزن را در میان سایر شاخص‌ها کسب نموده‌اند. پس از ارزیابی وزن هر یک از شاخص‌ها، با استفاده از مدل کوکوسو به رتبه‌بندی توسعه‌یافتگی شهرستان‌های مرزی استان آذربایجان غربی پرداخته شده است، در این راستا با استفاده از رابطه ۱ و ۲ میزان  $P_i$  و  $S_i$  به تفکیک هر یک از شهرستان‌های مرزی محاسبه شده و نتایج آن در جدول شماره ۳ نشان داده شده است:

$$1. \quad S_i = \sum_{j=1}^n (w_j r_{ij})$$

$$2. \quad P_i = \sum_{j=1}^n (r_{ij})^{w_j}$$

جدول ۳- میزان  $P_i$  و  $S_i$  گزینه‌ها

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳

$P_i$	$S_i$	شهرستان‌ها
۲۵/۶۲۲	۰/۳۰۹	سردشت
۲۰/۸۵۸	۰/۲۲۹	پیرانشهر
۲۵/۵۶۹	۰/۲۹۲	اشنویه
۲۴/۴۳۶	۰/۵۴۶	ارومیه
۲۵/۶۳۱	۰/۲۵۸	سلماس
۲۸/۸۳۹	۰/۳۸۶	خوی
۲۲/۱۶۸	۰/۴۰۷	چالدران
۲۶/۰۱۲	۰/۴۲۴	ماکو
۲۳/۱۷۸	۰/۴۸۴	پلدشت

پس از محاسبه  $P_i$  و  $S_i$  به رتبه‌بندی توسعه‌یافتگی شهرستان‌های مرزی از طریق فرمول‌های ۳، ۴ و ۵ و ترکیب این مقادیر با استفاده از فرمول ۶ پرداخته شده است. در این پژوهش مقدار  $\lambda$  (۰/۵) در نظر گرفته شده است. نتایج این بررسی در جدول شماره ۴ نشان داده شده است:

$$۳. \quad k_{ia} = \frac{P_i + S_i}{\sum_{i=1}^m (P_i + S_i)}$$

$$۴. \quad k_{ib} = \frac{S_i}{\min S_i} + \frac{P_i}{\min P_i}$$

$$۵. \quad k_{ic} = \frac{\lambda(S_i) + (1-\lambda)(P_i)}{(\lambda \max S_i + (1-\lambda) \max P_i)}; 0 \leq \lambda \leq 1$$

$$۶. \quad k_i = (k_{ia} k_{ib} k_{ic})^{\frac{1}{3}} + \frac{1}{3} (k_{ia} + k_{ib} + k_{ic})$$

جدول ۴- خروجی تحلیل مدل راه‌حل ترکیبی سازشی کوکوسو

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳

شهرستان	Ka	رتبه	Kb	رتبه	Kc	رتبه	Ki	رتبه
سردشت	۰/۱۱۵	۳	۲/۵۷۸	۶	۰/۸۸۲	۳	۱/۸۳۱	۶
پیرانشهر	۰/۰۹۳	۹	۲/۰۰۰	۹	۰/۷۱۸	۹	۱/۴۴۹	۹
اشنویه	۰/۱۱۵	۵	۲/۴۹۸	۷	۰/۸۸۰	۵	۱/۷۹۶	۷
ارومیه	۰/۱۱۱	۶	۳/۵۵۵	۱	۰/۸۵۰	۶	۲/۲۰۰	۱
سلماس	۰/۱۱۵	۴	۲/۳۵۷	۸	۰/۸۸۱	۴	۱/۷۳۷	۸
خوی	۰/۱۳۰	۱	۳/۰۶۷	۴	۰/۹۹۵	۱	۲/۱۳۱	۲
چالدران	۰/۱۰۰	۸	۲/۸۳۹	۵	۰/۷۶۸	۸	۱/۸۳۸	۵
ماکو	۰/۱۱۷	۲	۳/۰۹۹	۳	۰/۹۰۰	۲	۲/۰۶۱	۳
پلدشت	۰/۱۰۵	۷	۳/۲۲۴	۲	۰/۸۰۵	۷	۲/۰۲۶	۴

با توجه به جدول شماره ۴ و نتایج تلفیقی (Ki) وضعیت رتبه‌بندی شهرستان‌های مرزی استان آذربایجان غربی براساس شاخص‌های موردبررسی نشانگر این است که شهرستان ارومیه در رتبه اول و شهرستان پیرانشهر در رتبه نهم قرار گرفته است. در این راستا نابرابری‌های شدید منطقه‌ای برآورد شده در بین شهرستان‌های مرزی، از چالش‌های اساسی در مسیر توسعه استان است که تهدیدی جدی برای رسیدن به توسعه متعادل و متوازن این استان است. مردمی که در مناطق پیرامونی استان‌ها زندگی می‌کنند، به‌طور معمول از کانون توجه برنامه‌ها و



سیاست‌گذاری‌های توسعه دور هستند و همین امر سطح توسعه پایدار این مناطق را کاهش می‌دهد که نمود اصلی این موضوع در برآورد شاخص‌های توسعه‌یافتگی در این استان مشاهده می‌گردد. همچنین این نتایج نشانگر این است که امکانات و خدمات توزیع‌شده در سطح شهرستان‌های مرزی به‌صورت عادلانه و متوازن توزیع نشده‌اند و نبود تعادل در این مناطق به چشم می‌آید. این نابرابری‌ها و ابعاد مختلف آن از نشانه‌های مهم توسعه‌نیافتگی یک استان است؛ زیرا گسترش نابرابری‌های منطقه‌ای می‌تواند پیامدهای ناگواری را به همراه داشته و به‌عنوان مانعی بر سر راه توسعه متوازن و پایدار عمل کند. در ادامه به خوشه‌بندی این شهرستان‌ها براساس روش خوشه‌بندی K-Means انجام‌شده است و نتایج این خوشه‌بندی در جدول شماره ۵ نشان داده شده است:

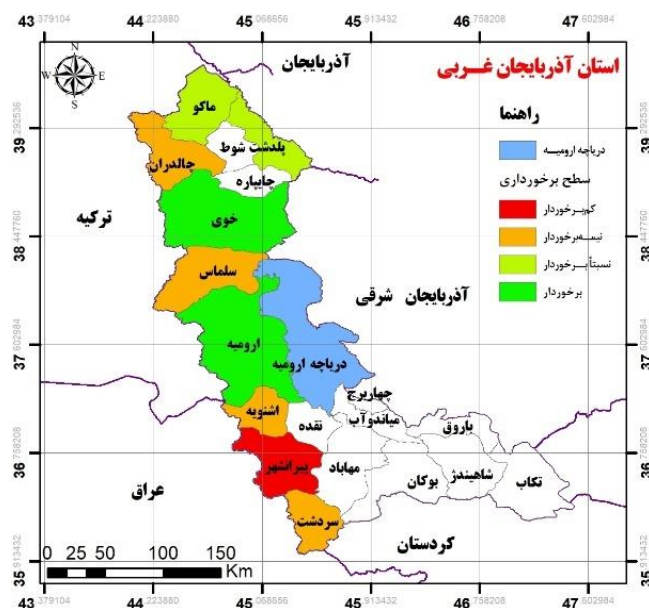
#### جدول ۵- رتبه‌بندی و خوشه‌بندی سطح برخورداری شهرستان‌های مرزی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳

شهرستان	جمعیت	مقدار Ki	رتبه‌بندی	سطح برخورداری	جمعیت تحت پوشش	درصد جمعیت تحت پوشش
ارومیه	۱۱۰۹۲۰۰	۲/۲۰۰	۱	برخوردار	۱۴۵۸۹۰۰	۶۶/۱
خوی	۳۴۹۷۰۰	۲/۱۳۱	۲			
ماکو	۱۰۰۳۰۰	۲/۰۶۱	۳	نسبتاً برخوردار	۱۴۳۶۰۰	۶/۵
پلدشت	۴۳۳۰۰	۲/۰۲۶	۴			
چالدران	۴۵۴۰۰	۱/۸۳۸	۵	نیمه برخوردار	۴۵۱۹۰۰	۲۰/۵
سردشت	۱۲۶۲۰۰	۱/۸۳۱	۶			
اشنویه	۷۷۷۰۰	۱/۷۹۶	۷			
سلماس	۲۰۲۶۰۰	۱/۷۳۷	۸			
پیرانشهر	۱۵۲۵۰۰	۱/۴۴۹	۹	کم برخوردار	۱۵۲۵۰۰	۶/۹

مطابق جدول ۵، خوشه‌بندی شهرستان‌های مرزی نشانگر این است که شهرستان‌های ارومیه و خوی به‌عنوان شهرستان‌های برخوردار استان و شهرستان پیرانشهر به‌عنوان شهرستان کم‌برخوردار استان براساس شاخص‌های پژوهش ارزیابی‌شده‌اند، همچنین مطابق این جدول حدود ۲۷/۴ درصد از جمعیت شهرستان‌های مرزی با تعداد ۶۰۴۴۰۰ نفر در سکونتگاه‌های

نیمه‌برخوردار و کم‌برخوردار و در حدود ۷۲/۶ درصد از جمعیت این شهرستان‌ها با تعداد ۱۶۰۲۵۰۰ نفر در سکونتگاه‌های برخوردار و نسبتاً برخوردار سکونت دارند. این آمار نشان‌دهنده نابرابری در سطح برخورداری در میان شهرستان‌ها است و نشان می‌دهد که بخشی از جمعیت در شرایط نامساعدتری نسبت به سایر شهرستان‌های مرزی قرار دارند. به‌طورکلی، این نابرابری‌ها می‌تواند تأثیرات منفی بر کیفیت زندگی و رفاه ساکنین داشته باشد. این نتایج نشانگر این است که شهرستان‌های مرزی استان آذربایجان غربی با تبعیت از نظریه مرکز-پیرامون، سطوح مختلفی از سطح برخورداری و توسعه‌یافتگی را دارد. همچنین پراکنش فضایی شهرستان‌های مرزی استان از نظر سطح برخورداری براساس شاخص‌های تلفیقی توسعه‌یافتگی در شکل ۲ نشان داده شده است:



شکل ۲- نقشه خوشه‌بندی سطح برخورداری شهرستان‌های مرزی استان آذربایجان غربی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳

با توجه به شکل ۲، اختلاف در برخورداری از شاخص‌های توسعه و عدم تعادل‌ها در چارچوب محدوده‌های جغرافیایی مشهود است. به طوری که محدوده شمالی استان براساس شاخص‌های تلفیقی برخورداری از محدوده جنوبی استان است. این موضوع به دلیل ایجاد قطب‌های توسعه‌ای در این استان رقم خورده است؛ به طوری که شهرستان ارومیه به دلیل مرکزیت سیاسی و تجمیع شاخص‌های توسعه‌ای، به عنوان قطب توسعه‌یافتگی در استان عمل نموده و سبب واگرایی در توزیع متعادل شاخص‌ها گردید است؛ به طوری که دستیابی به توسعه یکپارچه ملی و منطقه‌ای، توسعه هم‌زمان همه مناطق با تأکید ویژه بر مناطق کمتر برخوردار امری پرهیز ناپذیر است تا توسعه این مناطق با شتاب بیشتری تحقق پذیرد.

پس از بررسی وضعیت توسعه‌یافتگی شهرستان‌های مرزی استان آذربایجان غربی، به بررسی رقابت‌پذیری منطقه‌ای در میان این شهرستان‌ها از طریق نرم‌افزار Meta-SWOT پرداخته شده است؛ به طوری که این استان در سال (۱۴۰۰) دارای ۹ شهرستان مرزی است که هر یک از این شهرستان‌ها دارای وضعیت توسعه‌یافتگی متفاوتی هستند. در این راستا، شهرستان ارومیه به دلیل توسعه‌یافتگی بالاتر نسبت به سایر شهرستان‌های مرزی این استان، به عنوان شهرستان پایه برای مقایسه با سایر شهرستان‌های مرزی در نظر گرفته شده است تا وضعیت و جایگاه سایر شهرستان‌ها نیز تبیین گردد. در ابتدا به شناسایی منابع و توانایی‌های مؤثر در ارتقای رقابت‌پذیری منطقه‌ای این شهرستان‌ها پرداخته شده است. از آنجایی که اهمیت هر یک از منابع و توانایی‌ها یکسان نمی‌باشد بنابراین در جهت وزندهی از نظر ۵ کارشناس خبره و با استفاده از مدل OPA استفاده شده است و نتایج این بررسی در جدول شماره ۶ نمایش داده شده است:

#### جدول ۶- منابع و توانایی‌های مؤثر

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳

ردیف	منابع و توانایی‌های مؤثر	وزن
۱	وجود ظرفیت سیاسی و اداری	۱۰
۲	برخورداری از خدمات متعدد (بهداشتی، آموزشی، رفاهی و ...)	۱۴
۳	برخورداری از زیرساخت‌های ارتباطی و حمل‌ونقلی	۱۲

وزن	منابع و توانایی‌های مؤثر	ردیف
۱۳	برخوررداری از زیرساخت‌های لازم برای توسعه تجارت بین‌المللی	۴
۱۱	برخوررداری از موقعیت ویژه ژئوپلیتیکی	۵
۸	برخوررداری از مزیت وجود بناهای تاریخی و جاذبه‌های گردشگری	۶
۹	قابلیت تبدیل شدن به قطب کشاورزی، صنعتی و معدنی	۷
۱۱	وجود ظرفیت‌های توسعه‌ای اقتصادی	۸
۱۲	برخوررداری از مرز امن و پایدار	۹
۱۰۰	مجموع وزن‌ها	

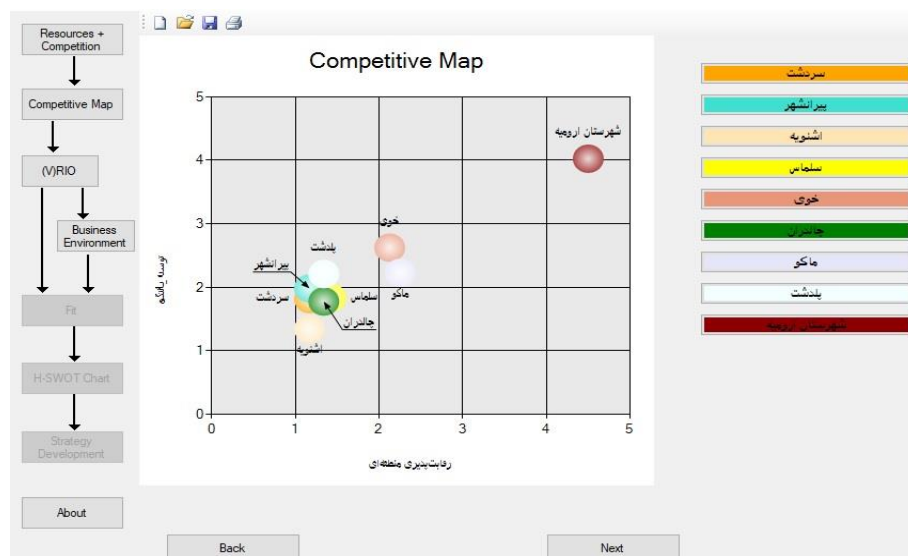
مطابق جدول شماره ۶، برخورداری از خدمات متعدد (بهداشتی، آموزشی، رفاهی و ...) با وزن (۱۴) بیشترین وزن و برخورداری از مزیت وجود بناهای تاریخی و جاذبه‌های گردشگری با وزن (۸) کمترین وزن را میان سایر منابع و توانایی‌های مؤثر به دست آورده‌اند. در ادامه به شناسایی ابعاد رقابتی و تعیین واحد اندازه‌گیری پرداخته شده است؛ به طوری که دو بعد متمایزکننده در منابع و توانایی‌های شناسایی تحت عنوان توسعه‌یافتگی و رقابت‌پذیری منطقه‌ای تدوین گردیده است. در ادامه، باید تعیین کرد که این شهرستان‌ها به لحاظ شاخص‌های مطرح شده نسبت به یکدیگر در چه وضعیتی قرار دارند. با توجه به اینکه در نظر است تا رقابت‌پذیری منطقه‌ای در میان شهرستان‌های مرزی استان آذربایجان غربی مورد ارزیابی قرار گیرد، بنابراین شهرستان ارومیه به عنوان شهرستان پایه با دیگر شهرستان‌های مرزی سردشت، پیرانشهر، اشنویه، سلماس، خوی، چالدران، ماکو و پلدشت مقایسه می‌گردد. برای انجام این مقایسه‌ها از پنج سطح بسیار پایین‌تر (۱)، پایین‌تر (۲)، تقریباً برابر (۳)، فراتر (۴) و بسیار فراتر (۵) استفاده شده است. نتایج این بررسی در جدول شماره ۷ نشان داده شده است:

## جدول ۷- مقایسه شهرستان ارومیه با سایر شهرستان‌های مرزی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳

پلدشت	ماکو	چالدران	خوی	سلماس	اشنویه	پیرانشهر	سردشت	منابع و توانایی‌های مؤثر
۵	۴	۵	۵	۵	۵	۵	۵	وجود ظرفیت سیاسی و اداری
۵	۴	۵	۵	۵	۵	۵	۵	برخورداری از خدمات متعدد (بهداشتی، آموزشی، رفاهی و ...)
۵	۳	۵	۳	۴	۵	۵	۵	برخورداری از زیرساخت‌های ارتباطی و حمل‌ونقلی
۵	۴	۵	۴	۵	۵	۵	۵	برخورداری از زیرساخت‌های لازم برای توسعه تجارت بین‌المللی
۴	۵	۵	۳	۵	۵	۴	۴	برخورداری از موقعیت ویژه ژئوپلیتیکی
۳	۴	۳	۳	۴	۴	۴	۴	برخورداری از مزیت وجود بناهای تاریخی و جاذبه‌های گردشگری
۳	۴	۳	۳	۴	۳	۳	۴	قابلیت تبدیل شدن به قطب کشاورزی، صنعتی و معدنی
۴	۳	۴	۳	۴	۵	۴	۴	وجود ظرفیت‌های توسعه‌ای اقتصادی
۳	۳	۴	۳	۳	۵	۴	۴	برخورداری از مرز امن و پایدار

جدول شماره ۷ نشان‌دهنده مقایسه شهرستان مرزی ارومیه با دیگر شهرستان‌های مرزی از نظر عوامل مؤثر در رقابت‌پذیری منطقه‌ای می‌باشد. پس از مقایسه منابع و توانایی‌های مؤثر، باید تعیین کرد که کدام ابعاد رقابتی با منابع و توانایی‌ها نسبتاً ارتباط بیشتری دارند. در پایان این مرحله نقشه رقابتی گذرگاه‌های مرزی ساخته خواهد شد. در حقیقت این نقشه بیانگر وضعیت و موقعیت شهرستان‌های مرزی نسبت به یکدیگر و براساس دو بعد توسعه‌یافتگی و رقابت‌پذیری منطقه‌ای می‌باشد و نتایج این بررسی در شکل ۳ نشان داده شده است:



شکل ۳- نقشه رقابتی شهرستان‌های مرزی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳

مطابق شکل ۳، وضعیت رقبا نسبت به یکدیگر و براساس دو بعد توسعه‌یافتگی و رقابت‌پذیری منطقه‌ای نشان داده شده است و همان‌طور که از این شکل می‌توان استنباط نمود، شهرستان ارومیه در قسمت بالا و سمت راست و بالاتر از سایر شهرستان‌ها به لحاظ برخورداری از این دو بعد قرار گرفته است، همچنین شهرستان‌های ماکو و خوی به تفاوت توسعه‌یافتگی و رقابت‌پذیری منطقه‌ای در ردیف‌های بعدی قرار گرفته‌اند. مطابق این شکل شهرستان اشنویه نسبت به سایر شهرستان‌های مرزی به لحاظ برخورداری از دو بعد توسعه‌یافتگی و رقابت‌پذیری منطقه‌ای در پایین‌ترین سطح قرار گرفته است.

در ادامه مزیت رقابتی هر یک از شهرستان‌های مرزی استان آذربایجان غربی به تفکیک هر یک از ابعاد رقابتی و به صورت مجموع در جدول شماره ۸ نشان داده شده است. با توجه به اینکه شهرستان ارومیه به عنوان شهرستان پایه در نظر گرفته شده است، بنابراین مطابق خروجی نرم‌افزار Meta-SWOT، این شهرستان فاقد امتیاز می‌باشد و به همین دلیل در جدول شماره ۸ نشان داده نشده است.

## جدول ۸- مزیت رقابتی هر یک از شهرستان‌های مرزی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳

رتبه	مجموع		افزایش سطح توسعه		افزایش رقابت پذیری منطقه‌ای		مناطق	
	مطلق	نرمال شده	مطلق	نرمال شده	مطلق	نرمال شده		
۲	۲	۱/۷۰	۲/۹۸	۰/۹۲	۱/۸۱	۰/۷۸	۱/۱۷	سردشت
۳	۴	۱/۷۸	۳/۱۵	۱/۰۰	۱/۹۸	۰/۷۸	۱/۱۷	پیرانشهر
۱	۱	۱/۴۶	۲/۵۱	۰/۶۸	۱/۳۴	۰/۷۸	۱/۱۷	اشنویه
۵	۵	۱/۸۸	۳/۲۶	۰/۹۳	۱/۸۳	۰/۹۵	۱/۴۳	سلماس
۸	۸	۲/۷۵	۴/۷۵	۱/۳۳	۲/۶۲	۱/۴۲	۲/۱۳	خوی
۴	۳	۱/۷۹	۳/۱۱	۰/۹۰	۱/۷۷	۰/۸۹	۱/۳۴	چالدران
۷	۷	۲/۶۳	۴/۴۸	۱/۱۳	۲/۲۳	۱/۵۰	۲/۲۶	ماکو
۶	۶	۲/۰۱	۳/۵۵	۱/۱۲	۲/۲۱	۰/۸۹	۱/۳۴	پلدشت

مطابق جدول شماره ۸، شهرستان خوی امتیاز (۸)، شهرستان ماکو امتیاز (۷)، شهرستان پلدشت امتیاز (۶)، شهرستان سلماس امتیاز (۵)، شهرستان چالدران امتیاز (۴)، شهرستان پیرانشهر امتیاز (۳)، شهرستان سردشت امتیاز (۲) و شهرستان اشنویه امتیاز (۱) را از لحاظ مزیت رقابتی دریافت نموده‌اند. این موضوع نشانگر این است که براساس منابع و توانایی‌های مؤثر هر یک از شهرستان‌های مرزی به لحاظ برخورداری از مزیت‌های رقابتی در دو گویه رقابت‌پذیری منطقه‌ای و سطح توسعه با یکدیگر متفاوت هستند که می‌توان اذعان نمود شهرستان خوی پس از شهرستان ارومیه در جایگاه دوم و شهرستان اشنویه در جایگاه نهم به لحاظ برخورداری از ابعاد توسعه‌یافتگی و رقابت‌پذیری منطقه‌ای در میان سایر شهرستان‌های مرزی قرار گرفته‌اند.

پس از ارزیابی وضعیت توسعه‌یافتگی و رقابت‌پذیری منطقه‌ای به بررسی ارتباط میان این دو از طریق ضریب همبستگی اسپیرمن رنک با استفاده از فرمول شماره ۷ پرداخته شده است و نتایج این ارزیابی در جدول شماره ۹ نشان داده شده است:

$$r = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n^3 - n}$$

۷.

## جدول ۹- ضریب همبستگی اسپیرمن

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳

D <sup>2</sup>	D	رتبه‌بندی رقابت‌پذیری	رتبه‌بندی توسعه‌یافتگی	شهرستان مرزی
۰	۰	۱	۱	ارومیه
۰	۰	۲	۲	خوی
۰	۰	۳	۳	ماکو
۰	۰	۴	۴	پلدشت
۱	-۱	۶	۵	چالدران
۴	-۲	۸	۶	سردشت
۴	-۲	۹	۷	اشنویه
۹	-۳	۵	۸	سلماس
۱	-۱	۷	۹	پیرانشهر
۱۹		مجموع		
۰/۸۴۲		مقدار ضریب همبستگی اسپیرمن		

با توجه به جدول ۹، مقدار ضریب همبستگی اسپیرمن ۰/۸۴۲ به دست آمده است. این موضوع نشانگر این است که بین توسعه‌یافتگی و رقابت‌پذیری منطقه‌ای رابطه‌ای مستقیم و قوی وجود دارد و با افزایش میزان توسعه‌یافتگی یک شهرستان مرزی میزان رقابت‌پذیری آن نیز افزایش می‌یابد.

## ۶. نتیجه‌گیری

نابرابری منطقه‌ای و فضایی امکان استفاده بهینه از فضا را از جامعه سلب می‌نماید و این نوع نابرابری در رابطه با سایر نابرابری‌ها موجبات تراکم جغرافیایی فقر را فراهم می‌سازد و استثمار و محرومیت را به‌طور مضاعف تشدید می‌کند که این موضوع مستقیماً بر تشدید مهاجرت‌های روستایی به مناطق شهری و نیز مهاجرت به شهرهای بزرگ‌تر را رقم خواهد زد. از این رو ضرورت توجه به مسائل نابرابری‌های منطقه‌ای و تلاش در جهت کاهش آن، خودبه‌خود به‌مثابه بخش مهمی از توسعه پایدار محسوب می‌شود.



در فرآیند توسعه پایدار، هرچند ارتقاء کلی همه مناطق اهمیت دارد؛ ولی توجه به نواحی محروم و کم‌برخوردار در راستای تأمین نیازهای اساسی آن‌ها و همچنین تعدیل تفاوت‌ها از اهمیت بیشتری برخوردار است؛ چراکه همگرایی در توسعه مناطق، زمانی محقق خواهد شد که این مناطق با شتاب بیشتری نسبت به سایر مناطق، رشد و توسعه یابند؛ به طوری که ادامه روند موجود با تمرکز توسعه اقتصادی در مناطق توسعه‌یافته، واگرایی و ناعادلی منطقه‌ای را ایجاد خواهد کرد. در این راستا شهرستان‌های مرزی به دلیل کارکردهای دفاعی-امنیتی، ارتباطی و تجاری می‌توانند نقش مهمی در توسعه پایدار استان ایفا نمایند.

در حالت کلی با توجه به نتایج به دست آمده تمرکز شاخص‌های تلفیقی توسعه‌یافتگی در این استان، نظام برنامه‌ریزی این استان از مدل مرکز-پیرامون تبعیت می‌کند. این موضوع نشانگر این است که توزیع امکانات و خدمات به جای اینکه در سطح استان و مابین شهرستان‌های مرزی به صورت عادلانه توزیع شود، به صورت ناعادلانه توزیع شده است و بیشتر خدمات در شهرستان ارومیه و در رتبه بعدی شهرستان خوی توزیع گردیده است. همچنین وضعیت رقابت‌پذیری منطقه‌ای نشانگر این است که شهرستان ارومیه با فاصله بسیار زیادی از سایر شهرستان‌های مرزی در دو بعد متمایزکننده در منابع و توانایی‌های شناسایی تحت عنوان توسعه‌یافتگی و رقابت‌پذیری منطقه‌ای قرار دارد. این موضوع در طول زمان سبب واگرایی شدید در میان شهرستان‌های مرزی می‌گردد که مستقیماً بر توزیع جمعیت در استان اثرگذار خواهد بود و باعث مهاجرت ساکنین در شهرستان‌های کم‌برخوردار به سایر شهرستان‌ها برخوردار خواهد بود. همچنین با مقایسه رتبه شهرستان‌های مرزی در توسعه‌یافتگی و رقابت‌پذیری منطقه‌ای با استفاده از ضریب همبستگی اسپیرمن رنک نشانگر این است که با افزایش سطح توسعه‌یافتگی در یک شهرستان میزان رقابت‌پذیری آن شهرستان در منطقه افزایش خواهد یافت که در این جهت رعایت عدالت در توزیع و پراکنش امکانات و خدمات در سکونتگاه‌های انسانی می‌تواند میزان رقابت‌پذیری منطقه‌ای را افزایش دهد و توزیع یکنواخت و همگرا را در جامعه ایجاد نماید.

نتایج این پژوهش با پژوهش‌های بایرام‌زاده و موسوی (۱۴۰۳)، مصیب‌زاده و همکاران (۱۴۰۰)، کریمی‌موغاری و براتی (۱۳۹۶)، اسکندری‌ثانی و همکاران (۱۳۹۶) و اجزاءشکوهی و

شریف‌زاده‌ا قدم (۱۳۹۶) در جهت توزیع مرکز-پیرامون امکانات و خدمات در ایران همسو می‌باشد، همچنین به دلیل نبود پژوهش مشابه در محدوده مورد مطالعه، امکان مقایسه نتایج و رتبه‌بندی شهرستان‌های مرزی مقدور نمی‌باشد.

از محدودیت‌های اصلی این پژوهش می‌توان به دسترسی به آمار و اطلاعات مصوب و بروز اشاره کرد؛ به طوری که آخرین اطلاعات ارائه شده در حوزه اطلاعات جمعیتی مربوط به سال ۱۳۹۵ می‌باشد که این موضوع می‌تواند در نتایج پژوهش تفاوت‌هایی ایجاد نماید؛ بنابراین پیشنهاد می‌گردد در جهت ارائه چشم‌اندازی از مسیر توسعه پایدار این استان در صورت ارائه آمار جدید، پژوهش‌های جدیدتری صورت گیرد.

#### ۷. پیشنهادها

مطابق با نتایج پژوهش، پیشنهادهایی در جهت برنامه‌ریزی برای توسعه پایدار شهرستان‌های مرزی استان آذربایجان غربی در زیر ارائه شده است:

- تخصیص بودجه محرومیت‌زدایی ویژه شهرستان‌های مرزی در خوشه کم‌برخوردار و نیمه‌برخوردار (پیرانشهر، سلماس، اشنویه، سردشت و چالدران).
- بهبود وضعیت و ارتقاء سطح سرانه کاربری‌های خدماتی نظیر درمانی، تجاری و تفریحی و ... به‌خصوص در شهرستان‌های پیرانشهر، سلماس، اشنویه، سردشت و چالدران.
- ارتقاء سطح امنیت و پایداری کریدورهای مرزی از طریق ایجاد پایانه‌ها و کریدورهای مرزی در شهرستان‌های مرزی فاقد پایانه و احداث دهکده‌های لجستیکی و حمایت مؤثر از طرح‌های گردشگری و صنعتی در جهت ارتقاء سطح رفاه ساکنین.
- ایجاد و بهبود وضعیت زیرساخت‌های ارتباطی و پشتیبانی در جهت سهولت ترانزیت کالا در شهرستان‌های مرزی و کاهش بروکراسی‌های اداری.
- استفاده از پتانسیل‌های محیطی در جهت ارتقاء شاخص‌های اقتصادی و ایجاد زمینه‌های اشتغال در شهرستان‌های مرزی و حمایت مؤثر از توسعه کارگاه‌های صنعتی به‌خصوص در شهرستان‌های مرزی پیرانشهر، سلماس، اشنویه، سردشت و چالدران.

## کتابنامه

۱. اجزاء شکوهی، م؛ و شریف‌زاده‌ا قدم، ا. (۱۳۹۶). ارزیابی تأثیر بازارچه‌های مرزی بر ارتقاء کیفیت زندگی شهری در شهرهای مجاور (نمونه موردی: بازارچه تمرچین پیرانشهر). *جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم‌انداز زاگرس*، ۹(۳۴)، ۲۳-۴۶.  
<https://sanad.iau.ir/fa/Journal/zagros/Article/937764>
۲. اسکندری‌ثانی، م؛ پیلهور، ع. ا؛ و رضائی‌نسب، آ. (۱۳۹۶). سنجش مؤلفه‌های مؤثر بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای در جهت توسعه پایدار موردشناسی: استان خراسان شمالی. *جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای*، ۷(۲۴)، ۷۰-۵۷.  
[https://gaij.usb.ac.ir/article\\_3376.html](https://gaij.usb.ac.ir/article_3376.html)
۳. اسکندری‌عطا، م. ر؛ مهرگان، ن؛ پورفرج، ع. ر؛ و کریمی‌پتانلار، س. (۱۳۹۸). تحلیل فضایی نابرابری منطقه‌ای با تأکید بر عوامل محیطی و سیاسی. *اقتصاد و توسعه منطقه‌ای*، ۲۶(۱۸)، ۱۹۷-۲۲۰.  
<https://doi.org/10.22067/erd.v26i18.72081>
۴. امیدعلی، ا؛ فنی، ز؛ و شفیع‌ثابت؛ ن. (۱۴۰۱). تبیین نقش رقابت‌پذیری کلان‌شهری در توسعه منطقه‌ای (مطالعه موردی: کلان‌شهر تهران). *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۵۴(۱)، ۲۵۳-۲۶۷.  
<https://doi.org/10.22059/jhgr.2021.317480.1008237>
۵. امینی، آ؛ و رفیعی، م. (۱۳۹۸). موانع شکل‌گیری پیوندهای روستایی-شهری در کلان‌شهر تهران مورد مطالعه: بخش مرکزی شهرستان شهریار. *توسعه فضاهای پیرانشهری*، ۱(۱)، ۹۵-۱۱۰.  
[https://www.jpusd.ir/article\\_113868.html](https://www.jpusd.ir/article_113868.html)
۶. بایرام‌زاده، ن؛ و موسوی، م. (۱۴۰۳). بررسی ارتباط توسعه‌یافتگی و تخصیص منابع در ایجاد سکونت‌گاه‌های انسانی جدید در طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ (نمونه موردی: ایران). *جغرافیا و مطالعات محیطی*، ۱۳(۴۹)، ۱۲۰-۱۳۹.  
<https://sanad.iau.ir/Journal/ges/Article/1107624>
۷. برادران، ز؛ آذری، ز؛ و پناهی، ح. (۱۴۰۰). شناسایی و اولویت‌بندی هسته‌های کلیدی بخش زیربنایی استان آذربایجان شرقی: رویکرد تحلیل چندبخشی (MSA). *اقتصاد و توسعه منطقه‌ای*، ۲۸(بهار) و تابستان ۲۱، ۷۵-۱۰۲.  
<https://doi.org/10.22067/erd.2022.68749.1011>
۸. برزگر، ص؛ و رسولی، م. (۱۴۰۲). تبیین رقابت‌پذیری مناطق مرزی با رویکرد آینده‌نگاری (مطالعه موردی: استان کردستان). *برنامه‌ریزی فضایی*، ۱۳(۳)، ۵۵-۷۸.  
<https://doi.org/10.22108/sppl.2023.136979.1708>

۹. پورصفوی، س. م؛ و جعفری، ش. (۱۳۹۶). ارزیابی رقابت‌پذیری منطقه‌ای در مناطق شهری عملکردی استان مازندران با استفاده از تحلیل خوشه‌ای. پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۴۹(۴)، ۸۰۷-۸۲۰.  
<https://doi.org/10.22059/jhgr.2016.58400>
۱۰. ترکاشوند، س؛ مینایی‌نژاد، م؛ مرادیان‌محمدیه، و؛ سادات‌هاشمی، ف. (۱۴۰۰). واکاوی نقش آموزش به شیوه مجازی در بازتولید نابرابری آموزشی. فصلنامه رشد فناوری، ۱۸(۶۹)، ۴۶-۵۵.  
<https://doi.org/10.52547/jstpi.20979.18.69.46>
۱۱. جبارنژاد، ب؛ موسوی، م؛ و محمدنژاد؛ و. (۱۴۰۱). تبیین عوامل مؤثر بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای با رویکرد آمایش سرزمین در استان آذربایجان غربی. دانش شهرسازی، ۶(۴)، ۹۰-۱۰۹.  
<https://doi.org/10.22124/upk.2023.22748.1795>
۱۲. حسن‌پورقلو، ا؛ موسوی، م؛ و سلطانی، ن. (۱۴۰۳). بررسی ظرفیت‌های بالقوه و توسعه‌ای کریدورهای مرزی (نمونه موردی: استان آذربایجان غربی). فصلنامه علمی علوم و فنون مرزی، ۱۳(۱)، ۱۱۱-۱۳۸.  
[http://bst.jrl.police.ir/article\\_102837.html](http://bst.jrl.police.ir/article_102837.html)
۱۳. حسین‌زاده، ر. (۱۴۰۰). تحلیل رقابت‌پذیری شاخص‌های بهداشتی - درمانی استان‌های کشور با استفاده از تکنیک ماباک. جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۱۹(۱)، ۲۰۷-۲۳۶.  
<https://doi.org/10.22067/jgrd.2021.68212.1004>
۱۴. دانش‌مهر، ح؛ خالقی‌پناه، ک؛ و هدایت، ع. (۱۳۹۹). توسعه مرزمحور و اضمحلال ظرفیت‌ها و فرصت‌های اجتماعات مرزی؛ با تأکید بر نقد بازارچه‌های مرزی (مورد مطالعه؛ بازارچه‌های مرزی نور شهرستان بانه و خاو و میرآباد شهرستان مریوان). برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۱۱(۴۳)، ۲۷۸-۲۴۱.  
<https://doi.org/10.22054/qjssd.2020.53491.2011>
۱۵. دهقان‌شبنانی، ز؛ هادیان، ا؛ و نگهداری، ج. (۱۳۹۸). تحلیل رابطه نابرابری منطقه‌ای و توسعه اقتصادی در ایران: رویکرد داده‌های تابلویی فضایی. مجله تحقیقات اقتصادی، ۵۴(۴)، ۸۷۵-۸۹۰.  
<https://doi.org/10.22059/jte.2019.74169>
۱۶. ساسان‌پور، ف؛ و جعفری‌راد، م. (۱۴۰۰). تحلیل رقابت‌پذیری منطقه‌ای با رویکرد سناریونگاری (مورد مطالعه شهرستان‌های استان البرز). فصلنامه چشم‌انداز شهرهای آینده، ۲(۳)، ۵۱-۷۲.  
<http://jvfc.ir/article-1-92-fa.html>
۱۷. سالم، ع. ا؛ جهانگرد، ا؛ و جباری، ل. (۱۴۰۰). عوامل مؤثر بر نابرابری سلامت در استان‌های ایران. فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، ۲۹(۹۹)، ۳۸۵-۴۱۷.  
<http://dx.doi.org/10.52547/qjerp.29.99.385>

۱۸. ستوده، ن. ز؛ فتح‌اللهی، ج؛ و موسوی، م. (۱۴۰۰). تبیین رقابت‌پذیری منطقه‌ای با رویکرد آینده‌نگاری (مطالعه موردی: استان کرمانشاه). *فصلنامه علمی برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱۱(۴۴)، ۳۹-۵۶.  
<https://doi.org/10.30495/jzpm.2022.4082>
۱۹. ستوده، ن. ز؛ فتح‌اللهی، ج؛ و موسوی، م. (۱۴۰۱). تبیین و تحلیل استراتژی‌های رقابت‌پذیری شهری و منطقه‌ای (مطالعه موردی: شهرهای استان کرمانشاه)، *فصلنامه علمی و پژوهشی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، ۱۳(۵۱)، ۵۹-۷۲.  
<https://doi.org/10.30495/jupm.2021.27808.3859>
۲۰. قربانی، ر؛ و علی‌بخشی، آ. (۱۴۰۲). واکاوی عوامل مؤثر بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای با رویکرد آینده‌پژوهی (موردپژوهی: استان آذربایجان شرقی). *جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، ۲۱(۱)، ۱۷۳-۲۱۰.  
<https://doi.org/10.22067/jgrd.2023.76528.1141>
۲۱. کریمی‌موغاری، ز؛ و براتی، ج. (۱۳۹۶). تعیین سطح نابرابری منطقه‌ای استان‌های ایران: تحلیل شاخص ترکیبی چندبُعدی. *پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی*، ۷(۲۶)، ۴۹-۷۰.  
[https://egdr.journals.pnu.ac.ir/article\\_2592.html?lang=fa](https://egdr.journals.pnu.ac.ir/article_2592.html?lang=fa)
۲۲. ماکوئی‌طلاتیپه، م؛ موسوی، م؛ و جوان، خ. (۱۴۰۱). تحلیل و ارزیابی رقابت‌پذیری منطقه‌ای در برنامه‌ریزی توسعه گردشگری (مطالعه موردی: شهرستان جلغا). *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۵۴(۳)، ۱۱۲۵-۱۱۴۲.  
<https://doi.org/10.22059/jhgr.2021.312426.1008197>
۲۳. محمدپناهی، ص؛ وارثی، ح.ر؛ و تقوایی، م. (۱۴۰۲). برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه منطقه‌ای ایلام بر مبنای رقابت‌پذیری منطقه‌ای. *جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، ۲۱(۱)، ۲۱۱-۲۳۳.  
<https://doi.org/10.22067/jgrd.2023.79363.1205>
۲۴. مرکز آمار ایران. (۱۴۰۱). *جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌ها ۱۴۰۱-۱۳۹۷*. چاپ اول.  
<https://amar.org.ir/Portals/0/Articles/jayegah.ostan.1401.pdf?ver=Ea3tUqUYQ8t20kKy58IMag%3d%3d>
۲۵. مصیب‌زاده، ع، مظفری‌نیا، ا، و شبستر، م. (۱۴۰۰). تحلیلی بر نابرابری‌های فضایی و سنجش وضعیت توسعه منطقه‌ای در استان‌های ایران. *جغرافیا و مطالعات محیطی*، ۱۰(۴۰)، ۷۱-۸۴.  
[https://ges.iaun.iau.ir/article\\_684741.html](https://ges.iaun.iau.ir/article_684741.html)
۲۶. مقیسه، م.ج؛ احمدی، ح؛ و همافر، م. (۱۴۰۱). برنامه‌ریزی برای رقابت‌پذیری شهری در مقیاس منطقه (مورد مطالعه: استان مازندران). *فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای*، ۷(۲۱)، ۵۸-۲۵.  
<https://doi.org/10.22054/urdp.2022.66316.1412>

۲۷. موسوی، م؛ بهرامی جاف، س؛ و مازندرانی، د. (۱۴۰۰). تحلیل مدیریت رقابت گردشگری در مناطق مرزی (مطالعه موردی: منطقه مرزی بانه). *علوم و فنون مرزی*، ۱۰(۲)، ۱۰۹-۱۴۲.  
[http://bst.jrl.police.ir/article\\_96375.html](http://bst.jrl.police.ir/article_96375.html)
۲۸. موسوی، م؛ بابائی تازه کندقشلاق، ن؛ و بویری، ش. (۱۳۹۸). تحلیل ظرفیت‌سنجی جمعیتی در مناطق مرزی استان اردبیل. *مهندسی جغرافیایی سرزمین*، ۳(۵)، ۱۴۵-۱۵۵.  
[https://www.jget.ir/article\\_95927.html?lang=fa](https://www.jget.ir/article_95927.html?lang=fa)
۲۹. موسوی، م؛ بویری، ش؛ و بابائی تازه کندقشلاق، ن. (۱۳۹۸). تحلیل عوامل محوری مؤثر در توسعه نواحی مرزی استان خوزستان با استفاده از نرم‌افزار میک مک، *فصلنامه علمی علوم و فنون مرزی*، ۱(۱)، ۱۴۱-۱۶۴.  
[http://bst.jrl.police.ir/article\\_91334.html](http://bst.jrl.police.ir/article_91334.html)
۳۰. مولائی، ا. (۱۳۹۸). واکاوی قابلیت‌های رقابت‌پذیری شهری و منطقه‌ای زمینه‌گرا (نمونه موردی شهر تبریز). *برنامه‌ریزی فضایی*، ۹(۴)، ۱۰۹-۱۳۸.  
<https://doi.org/10.22108/sppl.2019.116940.1381>
31. Ataei, Y., Mahmoudi, A., Feylizadeh, M. R., & Li, D. F. (2020). Ordinal Priority Approach (OPA) in Multiple Attribute Decision-Making. *Applied Soft Computing*, 86, 105893. <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2019.105893>
32. Castanho, R., Loures, L., Fernández, J., & Pozo, L. (2018). Identifying critical factors for success in Cross Border Cooperation (CBC) development projects. *Habitat International*, 72, 92-99. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2016.10.004>
33. Dey, S., Ray, J., & Majumder, R. (2024). Spatial inequality in sub-national human development index: A case study of West Bengal districts. *Sustainable Futures*, 8, 100330. <https://doi.org/10.1016/j.sft.2024.100330>
34. He, S., Bayrak, M. M., & Lin, H. (2017). A comparative analysis of multi-scalar regional inequality in China. *Geoforum*, 78, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2016.10.021>
35. Nawaro, J., Gianquintieri, L., & Caiani, E. G. (2024). Analysis of the Sustainable Development Goal 3 index for Italian municipalities. *Public Health*, 236, 386-395. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2024.08.014>
36. Sohn, C., Licheron, J., & Meijers, E. (2022). Border cities: Out of the shadow. *Papers in Regional Science*, 101(2), 417-439. <https://doi.org/10.1111/pirs.12653>
37. Su, X., Zhou, W., Deng, L., & Li, M. (2024). Analysis of Economic Development Dynamics in Border Cities--Based on Multiple Regression Model of Fangchenggang City. *E3S Web Conf.*, 565, 02027.

- <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202456502027>
38. Tang, Y., Xia, N., Varga, L., Tan, Y., Hua, X., & Li, Q. (2022). Sustainable international competitiveness of regional construction industry: Spatiotemporal evolution and influential factor analysis in China. *J. Cleaner Prod.*, 337, 130592. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.130592>
39. Wei, Y. D., Wu, Y., Liao, F. H., & Zhang, L. (2020). Regional inequality, spatial polarization and place mobility in provincial China: A case study of Jiangsu province. *Appl. Geogr.* 124, 102296. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2020.102296>
40. Yang, L., Dong, J., & Yang, W. (2024). Analysis of Regional Competitiveness of China's Cross-Border E-Commerce. *Sustainability*, 16(3), 1007. <https://doi.org/10.3390/su16031007>
41. Yazdani, M., Zaraté, P., Zavadskas, E., & Turskis, Z. (2018). A Combined Compromise Solution (CoCoSo) method for multi-criteria decision-making problems. *Management Decision.* 57. <https://doi.org/10.1108/MD-05-2017-0458>